

UNESCO SOKÜM TEMSİLİ LİSTESİNDE TÜRKİYE'NİN ÇOK ULUSLU DOSYALARI*

The Multinational Files of Turkey in the ICH Representative List of UNESCO

Prof. Dr. Metin EKİCİ**

ÖZ

Somut olmayan kültürel miras unsurlarının belli bir kısmı, sadece bir ülkeye ait değil, birden çok ülke tarafından paylaşılan kültürel değerler ortaya çıkmaktadır. Bu durum, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin ülkeler ve toplumlar arasında ciddi bir yakınlaşma, iş birliği ve karşılıklı değerliliğin artırılmasında büyük önem arz etmektedir. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesine taraf olan bütün ülkelerin en çok etkin olmak istedikleri konulardan biri kendi kültürel miraslarının daha çok görünür olmasını sağlamaktır. SOKÜM'ün Korunması Sözleşmesine taraf olan her devlet sözleşmeyi daha görünür kılmak için hazırlanmış olan; "Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Mirası Listesi"ne ve "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi" kültürel miras unsurlarını kaydetmek için ciddi bir çaba içine girmiştir. Bu listelere unsur kaydettirme konusunda başarılı ülkelerden biri olan Türkiye hem ulusal hem de "Çok Uluslu" dosya hazırlayarak, birden fazla ülke tarafından paylaşılan SOKÜM unsurlarının söz konusu listelerden birine kaydedilmesi için uluslararası iş birliğine gitmektedir. SOKÜM'ün Korunması Sözleşmesi "Uygulama Yönergesi"nde "Çok Uluslu Dosyalar" hakkında bilgi verilirken; bir somut olmayan kültürel miras unsurunun sözleşmeye taraf, birden fazla ülkede bulunması durumunda, her taraf devletin ayrı ayrı dosya sunarak bu unsurun kaydedilmesi için başvuru yapması yerine, ortak bir dosya hazırlayarak başvurularının teşvik edileceği vurgulanmıştır. Bu tür başvuruların ülkelerin kaydettirdiği unsur sayılarını dikkate alınarak "kota" uygulaması dışında tutulması da benimsenmiş ve bütün bunların sözleşmenin toplumlararası yakınlaşma ve karşılıklı değerliliği artırma amaçlarına yönelik olduğu belirtilmiştir.

Bu makalede; UNESCO- SOKÜM'ün Korunması Sözleşmesi çerçevesinde oluşturulan "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi"ne Türkiye'nin "Çok Uluslu Dosya" olarak kaydettirdiği kültürel miras unsurlarının neler olduğu, bunların dışında hangi unsurların hazırlandığı ve başvurularının yapıldığı, bu unsurların neden çok uluslu dosya olarak kaydedildiği tartışılacak, her unsurla ilgili dosya hazırlık süreçlerinden, unsurun kayıt edilmesine kadar olan aşamalarda karşılaşılan sorunlar paylaşılacaktır. Bu dosya konularının seçimleri ve gelecek yıllarda seçilmesi uygun olacak unsurlarla ilgili önerilerimiz yanında, Türk Cumhuriyetleri ve diğer ülkelerle olan iş birlikleri ve dışlanmalar da değerlendirilecektir. Makalenin sonunda, SOKÜM'ün Korunması Sözleşmesine Çok Uluslu Dosya Kaydı ekseninde eleştirel bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler

UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi, Çok Uluslu Dosyalar, Nevruz, Hıdırellez, İnce Ekmek Yapımı, Dede Korkut.

ABSTRACT

Some of the intangible cultural heritage elements are not only belongs to one state, but it has been observed that they are shared between two or more states. Those shared elements demonstrate that the Convention for the Safeguarding of ICH is necessary for the humanity and it is important for collaborations between the countries, cultural rapprochement, working together and also respect each other. All states parties to the Convention for the Safeguarding of ICH want to be more active in registering more ICH elements of their own which may provide them and also to the registered ICH element more visibility within the world community. To provide visibility to each ICH element is one of the aims of the Convention and thus three lists for ICH elements were prepared. They are; "The Representative List of ICH", "The Urgent Safeguarding List of ICH" and "The Best Practicing List of ICH". It

* Geliş tarihi: 18 Ekim 2018 – Kabul tarihi: 2 Aralık 2018 / Ekici, Metin. "UNESCO SOKÜM Temsili Listesinde Türkiye'nin Çok Uluslu Dosyaları" *Milli Folklor* 120 (Kış 2018): 81-89

** Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, İzmir/Türkiye, mekici@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-9400-8462>

should also be pointed that the state parties to the convention have been fallen a kind of competition on registering more ICH elements to one of those three lists. As being one of the successful state parties of the convention, Turkey has itself prepared and registered number of ICH elements, and also registered number of shared ICH element in collaboration with other state parties. The “Operational Guideline” of the Convention for the Safeguarding of ICH provides information on the necessity, preparation and submission to “Multinational Files”. According to the Guideline; when an ICH element is observed in more than a state party, instead of each state party to submit a separate file for registration of such ICH element to lists, it is preferred them to prepare and submit a multinational file for Representative List or Urgent Safeguarding List of the Convention. The registered multinational files will be excluded from the allocation of the state parties. The reason for encouraging for submitting multinational files on shared ICH is considered as one of main foundation of the convention. In this article, first I will provide information on the ICH elements Turkey has prepared submitted and registered multinational files, and also the ongoing prepared and submitted files. The second, I will discuss the reason for selecting, preparing and submitting multinational files for those ICH elements, and also the difficulties and problems of preparing such files. Third, I will evaluate the problems of collaborating with neighboring countries and as well as the Turkic speaking countries. My final remarks will be on the criticism of the Convention for the Safeguarding of ICH from the point of multinational files.

Key Words

UNESCO Representative List of ICH, Multinational Files, Nevruz, Hıdırellez, Flatbread Making, Dede Korkut, Nasreddin Hoca.

Küreselleşme adı verilen yaşam tarzı hemen her alanda olduğu gibi, kültür alanında da 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılında başında büyük bir hız kazanmış ve yarattığı olumsuz gelişmeler pek çok ülkenin ciddi endişe duymasına neden olmuştur. Çünkü küreselleşme adı altında sunulan ve hızla popülerleşen pek çok unsur dünya milletlerini kültürel tek tipleşmeye yöneltmiştir. Özellikle küresel ticari gruplar tarafından desteklenen popüler kültür yaratmaları genç kuşakları hızla etkisi altında alarak kendi kültürel miraslarından, üreticilik ve yaratıcılıktan uzaklaştırmaya başlamış, bu durum küresel anlamda kültürel bir fakirleşme ve kültürel miraslara karşı ciddi bir tehdit olarak yorumlanmıştır. Küreselleşmenin yarattığı olumsuz etkiler yanında, dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan savaşlar, ekonomik dengesizlikler ve krizler de her geçen yıl insan ve toplumların birbirlerinden daha fazla uzaklaşmasına yol açmıştır. Bu olumsuzluklara bir

karşı duruş sergilemek isteyen dünya milletleri, UNESCO çatısı altında ve kültür alanında yeni bir sözleşme teklifi hazırlamış ve “*Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*” adı verilen bu yeni sözleşme ile küreselleşmenin yarattığı soruna bir çözüm üretme yoluna gitmiştir (Oğuz 2013).

2003 yılında, Paris’te yapılan UNESCO 32. Genel Konferans’ında SOKÜM’ün Korunması Sözleşmesinin kabul edilmesinden itibaren geçen 15 yıllık bir süre içinde 178 üye ülkenin sözleşmeye taraf olması (11 Mayıs 2018 tarihi itibarıyla), bu sözleşmenin ne kadar önemli ve gerekli bir sözleşme olduğunun açık kanıtıdır. Bu önemli sözleşmenin ulusal ve uluslararası anlamda hayata geçirilmesi için “sözleşme temel hükümleri” ve “uygulama yönergesi” çerçevesinde çeşitli çalışmalar yapılmakta olup, bunların en göze çarpanı ise SOKÜM Listelerine unsur kaydı gelmektedir (Oğuz 2007; Oğuz 2009).

Bu makalede; UNESCO-SOKÜM'ün Korunması Sözleşmesi çerçevesinde oluşturulan listeler ve Türkiye'nin "Çok Uluslu Unsur" olarak kaydettirdiği kültürel miras unsurları hakkında bilgi verilecek, her unsurla ilgili dosya hazırlık süreçlerinden, unsurun kayıt edilmesine kadar olan aşamalarda karşılaşılan sorunlar paylaşılacaktır. Bu dosya konularının seçimleri ve gelecek yıllarda seçilecek unsurlarla ilgili önerilerimiz yanında, Türk Cumhuriyetleri ve diğer ülkelerle olan iş birlikleri ve de bazı çok uluslu dosyaların kaydında ülkemizin dışlanmasıyla ilgili konular da tartışılacaktır. Makalede, SOKÜM'ün Korunması Sözleşmesine "Çok Uluslu Dosya Kaydı" ekseninde eleştirel bir yaklaşım ortaya konulacaktır.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi esası itibariyle her taraf devletin kendi sınırları içinde bulunan ve sözleşmede tanımlanan beş temel alanda yer alan Somut Olmayan Kültürel Miras unsurlarının "kuşaktan kuşağa aktarılarak" "yaşatılması" ve "korunması"nı amaçlamaktadır. Taraf devletlerin SOKÜM unsurlarını koruma çalışmalarını ulusal düzeyden uluslararası düzeye çıkarmasını sağlamak ve dünya kamuyuna bu çabaları duyurmasına destek olmak yanında, bazı SOKÜM unsurlarının ve SOKÜM'ün Korunması Sözleşmesinin görünürlüğünü artırmak için üç "Liste" hazırlanmıştır. "*Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi*", "*İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi*" ve "*Korumanın İyi Uygulamaları Kaydı*" adı verilen bu listeler hem sözleşme hem de taraf devletler için özel

bir önem arz etmektedir (SOKÜM'ün Korunması Sözleşmesi 2005; Oğuz 2009).

Somut olmayan kültürel miras unsurlarının belli bir kısmı, sadece bir ülkenin değil, birden çok ülkenin paylaştığı kültürel miraslar hâlinde ortaya çıkmaktadır. Hâlihazırda varlığı bilinen bu duruma sözleşmede de işaret edilmiş, bunun bir sorun hâline getirilmesi yerine, bir kazanç noktası kabul edilmesi gerektiği değerlendirilmiştir. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse, bir unsurun birden çok toplum tarafından paylaşımının, devletler ve toplumlar arasında ciddi bir yakınlaşma, iş birliği, ortak çalışma kültürünü geliştirme ve karşılıklı değerliliğin artırılmasını sağlayabileceği vurgulanmıştır. Bu düşüncelerden hareketle de SOKÜM'ün Korunması Sözleşmesi ve sözleşme çerçevesinde uluslararası ortak çalışma yapılması tavsiye edilmiştir. Uluslararası ortak çalışma ve uygulama alanlarından biri de "Çok Uluslu Dosya" hazırlama, sunma ve ortak hazırlanan dosyadaki unsurun SOKÜM listesine kaydettirilmesidir. "Çok Uluslu Dosyalar"ın hazırlanması, sunumu ve uygun bulunanların teklif edilen listeye kaydedilmesi konusunda UNESCO Genel Merkezi'nde 2008, 2010 ve 2012 tarihli Hükümetler Arası Komite toplantılarında güncellemeler yapılmış ve taraf devletlerin daha çok SOKÜM unsurunu çok uluslu dosya olarak sunmaları teşvik edilmiştir. UNESCO Genel Konferans'ında kabul edilen; "*Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*"nin 16. ve 17. maddeleri uluslararası iş birliği ve yardımlaşma hakkında olup, yine Hükümetler Arası Komite Toplantı-

larında kabul edilen “SOKÜM Uygulama Yönergesi”nin I.5 Bölümü; “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Uluslararası Düzeyde Korunması, İşbirliği ve Uluslararası Yardımlaşma” başlığını taşımakta olup; “Madde-I.5. Taraf devletler, bir somut olmayan kültürel miras unsuru birden fazla taraf devletin sınırları içinde bulunduğu; İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Acil Koruma Gerektiren Unsurlar Listesine ve İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesine Çok Uluslu Dosyayı ortak olarak sunmaya teşvik edilirler.” (ICH-Operational_Directives-EN.doc).

Çok uluslu dosyalar; birden çok devletin karşılıklı değerlilik ve eşit seviyede katkı ve katılım ile bir SOKÜM unsurunu paylaşarak UNESCO listelerine sunmalarını gerekli kılmaktadır. Taraf devletlerin birbirlerini daha yakından tanımaya ve anlamaya çalışmaları, işbirliği ve ortak hareket edebilme kapasiteleri “Çok Uluslu Dosya” hazırlarken ve kaydedilmesi için sunarken ortaya çıkmaktadır. Bu tür dosyalar sayesinde devletler ve toplumlar yakınlaşmakta, birbirine olan saygıları artmakta ve bir SOKÜM unsurunu paylaşmanın yarattığı ortaklık anlayışıyla hazırlık yaparak UNESCO SOKÜM sekreteryasına sunmaktadırlar. Bu ortaklık, iki veya daha fazla ülkenin kendi genç kuşaklarına bir miras aktarımını zorunlu gördüklerini, bu mirasları üreten, bugüne kadar getiren ve yaşatanlara saygı duyduklarını göstermesi bakımından da son derece anlamlıdır. Bu noktadan bakıldığında, çok uluslu dosya sunma konusunda önemli iş

birliklerine giden Türkiye’nin çabaları son derece anlamlıdır. Türkiye’nin Sözleşmeye taraf ülkelerle yaptığı ortaklıklar sözleşmenin hayata geçirilmesinde ne kadar hassas ve deneyimli bir ülke olduğunu da ortaya koymaktadır.

2018 yılı Kasım ayı sonu itibarıyla, Türkiye’nin SOKÜM listelerinde kayıtlı ulusal ve çok uluslu SOKÜM unsur sayısı on yediye ulaşmıştır. Bunlardan on altı SOKÜM unsurunu “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi”ne, bir SOKÜM unsurunu “Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi”ne kaydettirmiştir. Bu unsurlardan on üçü “Ulusal SOKÜM Unsuru”, dördü ise “Çok Uluslu SOKÜM Unsuru”dur.

Burada, Türkiye’nin dâhil olduğu “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi”ne kayıtlı çok uluslu SOKÜM unsurları ve bunların kayıt süreçleri ve bu süreçlerde karşılaşılan sorunlar hakkında bilgi vermek uygun olacaktır. UNESCO tarafından 2009 yılında ilan edildiği üzere; Azerbaycan, Hindistan, İran, Kırgızistan, Özbekistan, Pakistan ve Türkiye’nin, “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi”ne kaydettirdiği birinci çok uluslu SOKÜM unsur “Nevruz” olmuştur. Bu unsurla ilgili dosyanın ilk hazırlık aşamasından itibaren inisiyatif alan Türkiye, söz konusu dosyanın uluslararası işbirliği, dayanışma ve bilgi paylaşımı içinde hazırlanmasına çalışmıştır. “Nevruz” konulu bir dosyanın hazırlanmasında; SOKÜM’ün Korunması Sözleşmesinde ifade edilen toplumlararası yakınlaşma, SOKÜM unsurları konusunda

duyarlılık oluşturma ve bu unsurları koruyarak gelecek kuşaklara aktarma etkili olmuştur. Türkiye, yıllarca politik düzlemde tartışılan Nevruz'un sadece Türkiye tarafından değil, Azerbaycan ve İran başta olmak üzere, geniş bir coğrafi alanda kültürel miras olarak benimsendiğini dikkate alarak, Nevruz kutlayan diğer devletleri de bu unsurun dosya hazırlık sürecine davet etmiştir. Nevruz'un 2009 yılında kaydedildiği sırada, henüz sözleşmeye taraf olmadıkları için unsurun kaydına katılmayan ülkeler 2012 yılında "Nevruz Çok Uluslu Dosyası" konusunda bilgi ve deneyim paylaşımı için Ankara'ya davet edilmiş ve "Nevruz Çalışmaları Uluslararası Semineri ve Çok Uluslu Dosyanın Geleceği Yuvarek Masa Toplantısı" yapılmıştır. Bu toplantıda Nevruz kutlayan diğer ülkeler çok uluslu dosya hazırlama ve unsur kaydı hakkında bilgilendirilmiştir. Nevruz'u kendi devlet sınırları içinde bir SOKÜM unsuru kabul eden; Afganistan, Irak, Kazakistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ın çok uluslu SOKÜM unsuru olarak "Nevruz" kaydına katılmalarıyla hazırlıklar tamamlanmış ve yeni bir dosya 2014 yılında sunulmuştur. Yapılan görüşme ve değerlendirmeler sonucunda "Nevruz", 12 ülkenin ortak SOKÜM unsuru olarak benimsenmiş ve 2016 yılında, "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi"ne yeniden kayıt edilmiştir. Türkiye'nin kayıtlı olduğu bir başka çok uluslu SOKÜM dosyası ise "İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı **Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka**"dır. Ancak bu dosya hakkında bilgi vermeden önce bu konuda Ermenistan tarafından yapılan bir çarpıt-

mayı değerlendirmek yerinde olacaktır. Hatırlanacağı üzere, Ermenistan tarafından "ulusal dosya" olarak sunulan "*Lavash: Ermenistan'da Kültürün Bir İfadesi Olarak Geleneksel Ekmeğin Hazırlanışı, Anlamı ve Görünüşü*" adlı unsur, Ermenistan adına 2014 yılında kaydedilmiştir. Bunun bir patent alma gibi algılanması yanlıştır (Gürçayır 2011). UNESCO'nun kuruluş amacına uygun olmayan ve hatta dosya adında belli bir geleneği sadece kendine aitmiş gibi gösterme çabasına giren Ermenistan'ın bu yaklaşımı karşısında Türkiye ve Azerbaycan da ulusal dosyalar hazırlayarak, kendi ülke sınırları içindeki lavaş kültürüyle ilgili başvuru yapabilirlerdi. Ancak, Türkiye bu konuda SOKÜM'ün Korunması Sözleşmesinin esaslarına uygun hareket etmeyi tercih etmiştir. Azerbaycan'ın bu konuda bir dosya hazırlama teklifine, benzer ekmek kültürüne sahip diğer devletlerin de davet edilmesini istemiş, sonuç olarak lavaş ve benzeri ince ekmek kültürüne sahip ülkelerden; Azerbaycan, İran, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'nin katılımıyla 2014 yılında "çok uluslu dosya" hazırlanmıştır. "**İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka**" çok uluslu SOKÜM unsuru olarak, 2016 yılında, "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi"ne kayıt edilmiştir.

Türkiye'nin inisiyatif aldığı bir başka çok uluslu unsurla ilgili dosya hazırlığı ise "Hıdırellez" konusunda olmuştur. İstanbul'da, 04-05 Mayıs 2012 tarihinde gerçekleştirilen "Hıdırellez/Saint George Çalışmaları Uluslararası Semineri ve Çok Ulus-

lu Dosya Hazırlama Yuvarlak Masa Toplantısı’nda bu unsurun çok uluslu dosyaya konu olması tartışılmış ve Hıdırellez/Saint George konusunda ortak bir dosya hazırlanması kararlaştırılmıştır. Hıdırellez/Saint George kutlayan ülkelerin uzmanları tarafından hazırlanan dosya “*İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi*”ne kayıt için sunulmuştur. Ancak, kayıt için sunulan unsur dosyalarını ön inceleme yapmakla görevli “Alt Organın” bu dosyada sunulan unsurların, Hıdırellez ve Saint George’un, aynı olmadığı yönündeki değerlendirilmesi sonucunda dosya taraf ülkelere iade edilmiştir. Bu karar üzerine Türkiye, sadece Hıdırellez kutlayan ülkelerle yeni bir dosya hazırlama ve sunma kararı almış ve 2015 yılında Makedonya ile ortak bir dosya hazırlayıp sunmuştur. Hazırlanan bu ortak dosya ile “*Bahar Bayramı: Hıdırellez*” 2017 yılında, Türkiye ve Makedonya çok uluslu SOKÜM unsuru olarak “*İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi*”ne kayıt edilmiştir. Bu unsurun Makedonya ile ortak unsur olarak kaydedilmiş olması Makedonya’da yaşayan Türkler arasında sevinçle karşılandığı gibi, diğer Balkan ülkelerinde yaşayan Türkler için de kültürel miraslarının korunmasında yapacakları çalışmalar için örnek oluşturmuştur.

Diğer taraftan, bu dosyanın ilk hazırlık çalışmalarına Türkiye tarafından davet edilen ve çalışmaları yakından izleyen Irak, sonraki süreçlerde ortak dosya çalışmalarına katılmayıp, kendi başına “Hıdır İlyas Festivali ve Onun Vaatleri” adıyla bir dosya sunmuş ve bu unsur 2016 yılında Irak

adına kaydedilmiştir. Burada vurgulamak istediğimiz husus, Türkiye’nin aynı kültürel mirasını paylaştığı komşularıyla dayanışma ve iş birliği içinde çalışma ve bu suretle UNESCO’nun kuruluş felsefesi ve SOKÜM’ün Korunması Sözleşmesinin temelini oluşturan yaklaşımlara bağlı ilkeli duruşuna karşı, bazı ülkelerin kendilerini dışlamaları ve sözleşmenin temel ilkelerinden uzaklaşmalarının da söz konusu olduğunu belirtmektir.

2016 yılında, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkiye tarafından ortak olarak hazırlanan çok uluslu dosya; “*Dede Korkut- Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği*” adıyla, 2018 yılında, “*İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi*”ne kayıt edilmiştir. Böylesine anlamlı bir mirasın ortak olarak sunulmuş ve kaydedilmiş olması Türk Cumhuriyetlerinin yakınlaşması ve ortak kültür miraslarını birlikte kaydetme tecrübesi kazanmaları bakımından son derece anlamlıdır.

Türkiye’nin kayıtlı unsurları yanında, çok uluslu dosya olarak sunabileceği unsurlar hakkında da bilgi vermek yerinde olacaktır. Hiç şüphesiz, Türkiye’nin ortak SOKÜM unsuru olarak kaydedtirilmesini arzu ettiği unsurların başında “Nasrettin Hoca Fıkra Anlatma Geleneği” yer almaktadır. Bu konuda, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu’nun girişimleriyle birkaç arama toplantısı da yapılmıştır. UNESCO ve SOKÜM’ün Korunması Sözleşmesinin temel ilkelerinde yer alan hoşgörü, anlayış, değerbilirlik ve dayanışmanın da sembolü haline gelebilecek fıkra karakteri Nasreddin Hoca konusunda ortak bir dosya hazır-

laması önemlidir. Bu olasılığı değerlendirmek için 07-08 Mayıs 2013 tarihlerinde Eskişehir’de; “*Uluslararası Nasreddin Hoca Çalışmaları Semineri ve Çok Uluslu Nasreddin Hoca Fıkraları Anlatı Geleneği Adaylık Dosyası Hazırlama Yuvarlak Masa Toplantısı*” yapılmıştır. Nasreddin Hoca fıkraları anlatı geleneğini yaşatan devletlerden SOKÜM ve Nasreddin Hoca uzmanları davet edildiği bu toplantıya Balkanlar, Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya’daki 40 ülke adına katılan uzmanlar, bu konuda **çok** uluslu dosya hazırlanmasına olumlu yaklaşmışlardır. Ancak Türkiye’nin konuyla ilgili icracı birimleri bu unsuru öncelikli unsur olarak değerlendirmemiş ve bu nedenle bir dosya hazırlanamamıştır. 2016 yılında, Eskişehir’de yapılan ikinci bir toplantı ile yeniden gündeme getirilen bu dosya hazırlığına yönelik arama çalışmaları halen devam etmektedir. Bu konudaki görüşmeler hızlandırılmalı ve bugüne kadar yapılan hazırlıklar tamamlanarak “**Nasreddin Hoca Fıkra Anlatma Geleneği**” çok uluslu dosyası daha fazla zaman geçirilmeden UNESCO SOKÜM sekreteryasına sunulmalıdır.

Türkiye’nin ve diğer bazı Türk cumhuriyetleriyle katılmayı beklediği bir başka çok uluslu SOKÜM unsuru ise Türkmenistan tarafından 2015 yılında kaydettirilen “**Köroğlu Destan Sanatı**” adlı unsurdur. Bu unsurun Türkmenistan tarafından ulusal unsur olarak kaydına Türkiye ve Azerbaycan katılmak istemiş, ancak Türkmenistan’ın ilk defa bir unsuru bir SOKÜM listesine kaydettirme isteğine, gelecek yıllarda bu unsura katılma şartıyla razı olmuştur. Türk-

menistan tarafıyla bu konu yeniden değerlendirilmeli ve söz konusu kayıtlı unsurun çok uluslu unsur olarak yeniden kaydedilmesi için gerekli hazırlıklar yapılmalıdır.

Türkiye’nin Karadeniz havzasında bulunan taraf devletler ve yine Akdeniz’e kıyısı olan taraf devletlerle ortak kültür mirasları üzerinden ortak dosya hazırlama ve sunması mümkündür. Bu iki havzadaki devletlerle yapılacak iş birlikleri de Türkiye’nin SOKÜM’ün Korunması Sözleşmesine olan katkısı ve kendi SOKÜM unsurlarına kazandıracığı görünürlük ve koruma çabaları bakımından önemlidir.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında oluşturulan listelerden “*İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi*”ne Türkiye’nin çok uluslu SOKÜM unsuru olarak kaydettirdiği ve kaydettirebileceği unsurlar yanında, Türkiye’nin katılmadığı veya katılmasının istenmediği, başka bir ifadeyle dışlandığı çok uluslu SOKÜM unsurları da vardır. Bunların başında; Fas, Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti, Hırvatistan, İspanya, İtalya, Portekiz ve Yunanistan’ın hazırlayıp çok uluslu unsur olarak 2013 yılında kaydettirdiği “**Akdeniz Diyeti**” adlı unsur gelmektedir.

Sonuç olarak; SOKÜM’ün Korunması Sözleşmesi çerçevesinde oluşturulan “*İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi*”ne çok uluslu dosya hazırlama ve sunma nedenleri ve yeni sunulacak dosya konularının belirlenmesiyle ilgili esasları tartışmak yerinde olacaktır. Bir tespit yapmak gerekirse, sözleşmenin uygu-

lanmaya başlandığı andan itibaren her taraf devlet ulusal dosya hazırlama ve sunmaya yönelmiştir. Bu şekilde davranmanın her taraf devletin öncelikle kendi çıkarlarını koruma düşüncesinden kaynaklandığını değerlendirmek mümkündür. Aynı zamanda, çok uluslu dosya hazırlamadaki zorluklar da taraf devletleri öncelikle ulusal dosya hazırlamaya sevk etmektedir. Çok uluslu dosya hazırlama ve sunmada zaman planlaması, kaynak ayırma ve yeterli uzmana sahip olup olmama bakımından her taraf devlet için farklı seviyede zorluk söz konusudur. İşte bu sorunlar taraf devletleri ulusal dosya hazırlama ve sunmaya yönlendirmiştir. Bu duruma UNESCO penceresinden ve Sözleşme amaçları noktasından bakıldığında ise bazı ülkeler çok fazla ulusal unsurunu listelere kaydettirmeyi başarırken, bazı ülkelerin çeşitli kısıtlar nedeniyle ancak bir unsuru kaydettirdikleri görülmektedir. Sözleşmenin ana hedeflerinden uzaklaşma olarak değerlendirilebilecek bu durum, sözleşmenin 10. yılından itibaren taraf devletlerin dikkatini çekmiş ve ulusal dosya sunma konusunda her yıl başvuru yapılmasına bir sınır konmuş veya kota uygulaması başlatılmıştır. Burada açıkça görülmektedir ki, eğer belli bir kısıtlama olmasa, çoğu taraf devlet çok uluslu dosya hazırlamaya yönelmeyecektir. Diğer taraftan, uluslararası iş birliğini dayanışmayı artırmaya yönelik olması bakımından çok uluslu dosya sunma ve unsur kaydettirmede bir sınır veya kota uygulamasına gidilmemiş ve bu durum da taraf devletleri çok uluslu dosya hazırlamaya zorlamıştır.

Bu konuda Türkiye'nin yaklaş-

mına bakıldığında, Türkiye'nin daha başlangıçtan itibaren ulusal dosyalar yanında çok uluslu dosya hazırlama eğiliminde de olduğu görülmektedir. Çünkü 2006 yılında sözleşmeye taraf olan bir ülke olarak ilk iki yıl içinde "Nevruz" konusunda çok uluslu bir dosya hazırlanması yönündeki çalışmaları bunun açık kanıtıdır. Kayıtlı on yedi unsurundan dördünün çok uluslu unsur olması da Türkiye'nin çok uluslu dosya hazırlama ve unsur kaydettirmede uluslararası iş birliğine açık olduğunun bir başka kanıtı olarak görülmelidir.

Diğer taraftan, SOKÜM'ün Korunması Sözleşmesine özel bir önem veren Türkiye'nin söz konusu kısıtlamadan etkilendiği görülmektedir. Belli sayıda unsurunu ulusal unsur olarak kaydettirmiş olmak Türkiye'nin de bu kısıtlamadan etkilenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle Türkiye de çok uluslu dosya hazırlama ve yeni iş birlikleri yapma yoluna gitmek zorundadır. Bu zorunluluk bir dezavantaj gibi görünse de Türkiye sahip olduğu somut olmayan kültürel miraslarının çeşitliliği ve coğrafi konumu itibarıyla bunu bir avantaja dönüştürebilir. Türkiye, somut olmayan kültürel miras unsurlarının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasının önemini kavramış bir ülke olarak, öncelikle kardeş Türk Cumhuriyetleriyle ortak kültür miraslarını çok uluslu unsur olarak kaydettirmeye devam etmelidir. Bu konuda yapılacak ilk çalışma öncelikli ve önemli ortak unsurların neler olduğunun tespit edilmesi olmalıdır. Bunu yaparken de TÜRKSOY üyesi ülkelerle hazırlanan SOKÜM envanteri yeniden çalışılmalı ve bunun üzerinden

sözleşmeye taraf kardeş ülkelerle iş birliği artırılarak çok uluslu dosya hazırlık çalışmaları yapılmalıdır.

Burada unutulmaması gereken bir husus da politik sorunları bulunan ülkeler arasında iş birliği yapmanın ve ortak dosya hazırlamanın imkânsızlığı veya zorluğudur. Her ne kadar UNESCO ve SOKÜM'ün Korunması Sözleşmesi karşılıklı anlayış, değerbilirlik ve iş birliğini tavsiye ediyor ve çatışmalardan kaçınılmasını sağlamaya çalışıyorsa da özellikle komşu ülkeler arasında kökleri tarihte bulunan sorunlarla yüzleşmek veya bunları görmezden gelerek iş birliği içinde çok uluslu dosya hazırlamak mümkün olmamaktadır. Bunun en açık örneği, "Akdeniz Diyeti" dosyasının çok uluslu dosya olarak hazırlanmasında Türkiye'nin dışlanmasıdır. Yine Irak'ın Hıdırellez konusundaki yaklaşımı veya Türkiye ve Azerbaycan'ın ortak olarak sunduğu her dosyaya Ermenistan'ın itiraz eden yaklaşımı diğer örneklerdir. Bu durum sadece Türkiye için değil, çok uluslu dosya hazırlayan Avrupa, Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkeleri arasında da söz konusudur. Türkiye SOKÜM'ün Korunması Sözleşmesinin daha yakınlaştırıcı ve iş birliğini artırmaya yönelik olması için ne kadar olumlu ve ılımlı davranırsa da kültürün ve SOKÜM'ün Korunması Sözleşmesinin politik çıkarlar doğrultusunda kullanıldığını görmektedir. Bu nedenle, Türkiye çok uluslu dosya hazırlama ve unsur kaydettirmede her taraf devletle iş birliği yapmaya olumlu yaklaşmakla birlikte, her unsur kaydında kendi ulusal çıkarlarını gözetmek zorundadır. Bu noktadan hareketle, Türkiye ulusla-

rarası iş birliğinin kendi ulusal çıkarlarına daha güçlü hizmet edeceğini gördüğü ülke ve konularda çok uluslu dosya hazırlamayı sürdürmelidir.

Her taraf devlet gibi, Türkiye için de uluslararası görünürlük ve daha çok toplumla iş birliği önemli ve gereklidir. Bunu sağlamak için hem komşu ülkeler hem de kardeş Türk Cumhuriyetleri ile çok uluslu dosya hazırlamak ve unsur kaydettirmek hem ulusal hem de uluslararası alanda görünürlüğü artıracaktır. Diğer taraftan, sözleşmenin ortaya çıkış nedeni olan küreselleşmeye karşı kendi ulusal miraslarını yaşatarak koruma ve yapılan her iş birliğinin ve hazırlanan her çok uluslu dosyanın bu amaca hizmet etmesi gerekliliği de asla unutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

- Gürçayır, Selcan. "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Üzerine Eleştirel Bir Okuma." *Millî Folklor*, 92 (Kış 2011): 5-12.
- ICH-Operational_Directives-EN.doc. (Erişim tarihi: 23.10.2018) www.unesco.org.
- "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi." (Çev. M. Öcal Oğuz, Yeliz Özay ve Pulat Tacar). *Millî Folklor*, 65 (Bahar 2005): 163-171.
- Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi*. (Ed. Oğuz, M. Öcal vd.) Ankara: Grafiker Yay., 2013.
- Oğuz, M. Öcal. "UNESCO, Kültür ve Türkiye." *Millî Folklor*, 73 (Bahar 2007) : 5-11.
- _____. Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir? Ankara: Geleneksel Yay., 2009.
- _____. "Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras." *Millî Folklor*, 100 (Kış 2013): 5-13.